

فقه رسانه

پدیدآورنده (ها): کوثری، عباس

علوم قرآن و حدیث :: نشریه فرهنگ کوثر :: زمستان ۱۳۸۷ - شماره ۷۶

صفحات: از ۱۶۳ تا ۱۶۷

آدرس ثابت: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/449248>

تاریخ دانلود: ۱۴۰۲/۰۶/۲۸

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه **قوانین و مقررات** استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- پیش‌درآمدی بر فقه رسانه (موضوع‌شناسی)
- فقه رسانه
- از اخلاق رسانه تا فقه رسانه
- فقه رسانه: بایسته‌های فقهی در ساحت خبررسانی
- دعوای گروهی و تأثیر آن بر حمایت از حقوق مصرف‌کننده
- بررسی فقهی - حقوقی مباحثه رسانه ای
- الگوی فقهی مجری‌گری زن در رسانه
- فقه نگاه به رسانه ی جمعی تصویری

عناوین مشابه

- فقه موسیقی در رسانه
- فقه رسانه: بایسته‌های فقهی در ساحت خبررسانی
- پیش‌درآمدی بر فقه رسانه (موضوع‌شناسی)
- تشریح حکم فقاهتی پاسخ و فوریت جواب سلام مکتوب در رسانه مجازی در فقه شیعه
- رسانه مطلوب دینی از دیدگاه فقه مقارن
- فقه رسانه
- نقش رسانه تصویری در نقد و بررسی عملکرد مسئولان نظام اسلامی از دیدگاه فقه اسلامی
- فقه نگاه به رسانه ی جمعی تصویری
- فقه رسانه و ارتباطات رسانه‌ای؛ عرصه‌ی نو در حوزه علوم انسانی و مطالعات فقهی
- تحلیل تکالیف رسانه‌های جمعی ازمنظر فقه و حقوق ایران در تبلیغات رسانه ای

به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید و از کرده خود پشیمان شوید».

برخی مفسران شأن نزول آیه را، ولید بن عقبه دانسته‌اند که پیامبر ﷺ او را برای جمع آوری زکات از قبيله بنی المصطلق اعزام داشت، اما او بدون تحقیق به پیامبر ﷺ گزارش داد که آنها از پرداخت زکات خودداری کرده‌اند. در آن زمان امتناع از پرداخت زکات، یک نوع قیام بر ضد حاکمیت اسلام به شمار می‌آمد. پیامبر ﷺ تصمیم گرفت با آنها مبارزه کند. اما این آیه نازل شد^۳ که بیانگر تأکید بیشتر این حکم در مورد رهبران جامعه در مواجهه با خیر است. آیه شریفه به صراحت، فلسفه حکم را، جلوگیری از آسیب‌رساندن به دیگران و در نتیجه پشیمانی از اقدام نابجا بیان می‌کند.

رسانه به معنای هر وسیله‌ای است که مطلب یا خبری را به اطلاع مردم برساند؛ مانند رادیو، تلویزیون، روزنامه^۱ و اینترنت که هر کدام از آنها دارای احکام خاصی است که می‌توان بر اساس اصول اسلامی به تبیین آن پرداخت. در آغاز، احکام خبر و خبر رسانی را با نگاهی فقهی ذکر می‌کنیم.

لزوم تحقیق در درستی اخبار

قرآن کریم می‌فرماید:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصِبُّوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾^۲

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما آورد، درباره آن تحقیق کنید؛ مبادا در صورت عمل کردن بدون تحقیق،

امام علی علیه السلام در پیام خود به مالک اشتر می‌فرماید:

«ولا تعجلن الی تصدیق ساع فان الساعی غاش و ان تشبه بالناصحین؛ و در تصدیق و باور داشتن خبر آورنده و سخن چین شتاب منما؛ زیرا سخن چین خیانتکار و فریب دهنده است؛ هر چند وانمود کند که پند دهنده است.»^۴

حرمت شایعه پراکنی

پس از هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله به مدینه و استقرار حکومت قرآنی، منافقان و بیمار دلان همواره اقدام به نشر اخباری می‌کردند که دلهره‌زا و اضطراب آفرین بود. قرآن کریم حکم آنان را که ادامه سنت الهی در مورد تمام منافقان و مخالفان انبیاست، بیان کرد و فرمود:

«لَنْ لَمْ يَنْتَه الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنْ تُغْرِبَنَكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا تَقِفُوا أَخَذُوا وَقَتَّلُوا تَقْتِيلًا سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا»^۵

«اگر منافقان و بیمار دلان و آنها که اخبار دروغ و شایعات بی‌اساس در مدینه منتشر می‌کنند، دست از کار خود بردارند، تو را بر ضد آنان می‌شورانیم. سپس جز مدت کوتاهی نمی‌توانند در کنار تو در این شهر بمانند و از همه جا طرد می‌شوند و هر جا یافته شوند،

دستگیر خواهند شد و به سختی به قتل خواهند رسید...».

در برخی تفاسیر آمده است:

«ارجاف، به معنای ترویج باطل با هدف اندوهگین ساختن است که معنای اصلی آن، اضطراب است و مقصود از «مرجفون» منافقانی بودند که در مدینه خبرهایی را منتشر می‌کردند که موجب تضعیف روحیه مسلمین می‌شدند؛ مثلاً شایعه می‌کردند که مشرکان برای جنگیدن با مسلمین آماده شده‌اند یا لشکرهای اعزامی از سوی پیامبر صلی الله علیه و آله کشته و یا فراری شده‌اند. قرآن کریم ضمن بیان حکم قتل و لعنت آنها، آن را حکمی ثابت در تمام شرایع پیشین اعلام داشت.»^۶

در همین زمینه، کلام دیگر الهی می‌فرماید:

«وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَاعَوْا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا»^۷

«و هنگامی که خبری از پیروزی یا شکست به آنها برسد، (بدون تحقیق) آن را شایع می‌سازند؛ در حالی که اگر آن را به پیامبر و پیشوایان که قدرت تشخیص کافی دارند، بازگردانند، از ریشه‌های مسائل آگاه خواهند شد و اگر فضل و رحمت خدا بر شما نبود، جز عده کمی همگی از شیطان پیروی می‌کردید.»

مرحوم شیخ طبرسی می‌نویسد:

«اذاعه، افشا، اظهار و اعلان، در معنا نظیر یکدیگرند، و استنباط به معنای استخراج است؛ به گونه‌ای که در معرض دیدن قرار گیرد و یا به وسیله قلب، معرفت و شناخت آن میسر شود و معنای ﴿لَعَلَّمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ﴾ آن است که آنها که به دنبال تحقیق از واقعیات و حقیقت هستند، (پس از مراجعه) حقیقت را خواهند یافت».^۸

حرمت نشر اکاذیب

گروهی متشکل و منسجم، توطئه‌ای را با هدف ضربه زدن به پیامبر ﷺ تدارک دیدند که در قرآن از آن به نام «افک» یاد شده است. قرآن کریم از توطئه‌گران با تعبیر «عصبه» یاد می‌کند. به نظر راغب، عصبه به گروهی می‌گویند که یک سخن بگویند و پشتیبان یکدیگر باشند^۹ و تعداد آنان بین ده تا چهل نفر باشد.^{۱۰} آنها به رهبری عبدالله بن سلول، شایعه‌ای را منتشر ساختند که بر اساس کلام الهی اگر فضل و رحمت خدا نبود، مجازات سنگینی دامن آنها را می‌گرفت.^{۱۱}

این در حالی بود که برخی از مسلمانان ساده‌لوح، فریب آنان را خورده و خود عاملی برای نشر آن گردیده بودند. قرآن آنها را سرزنش و ملامت کرد و با شدیدترین تعبیرات به نکوهش کار آنها پرداخت و فرمود:

﴿لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ

مُبِينٌ... إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ. يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ؛^{۱۲}

«به خاطر بیاورید زمانی را که این شایعه را از زبان یکدیگر می‌گرفتید ... و با دهان خود سخنی می‌گفتید که به آن یقین نداشتید و آن را کوچک می‌پنداشتید؛ در حالی که نزد خدا بزرگ است. چرا هنگامی که آن را شنیدید، نگفتید: ما حق نداریم که به این سخن تکلم کنیم؟ خداوندا! منزهی تو. این بهتان بزرگی است. خداوند، شما را اندرز می‌دهد که هرگز چنین کاری را تکرار نکنید، اگر ایمان دارید.»

جواز افشای ستمگر

اگر چه در اسلام غیبت و بدگویی از مؤمنان حرام شمرده شده است، اما فرد ظالم و ستمگر از این قاعده مستثناست و می‌توان در همان زمینه‌ای که قصد ستمگری داشته، او را افشا کرد. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید:

﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾^{۱۳}؛

«خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود بدی‌ها را اظهار کند، مگر آن کسی که مورد ستم واقع شده باشد. خداوند شنوا و داناست.»

نکوهش تملق و چاپلوسی

یکی از آسیب‌های مطبوعاتی، تملق و چاپلوسی است که رواج آن در جامعه آثار زیان باری دارد. از امیرمؤمنان امام علی علیه السلام روایت شده است که فرمود:

«الثناء بأكثر من الإستحقاق ملق و التقصير عن الإستحقاق عی أو حسد؛ ستودن دیگری بیش از آنچه شایسته آن است، چاپلوسی است و کمتر از آنچه سزاوار است، ناتوانی یا حسد ورزیدن است»^{۱۴}

و در نامه به مالک اشتر می‌فرماید:

«ثم رُضهم علی ان لا یطروک و لا یبجحوک بباطل لم تفعله فان کثرة الاطراء تُحدث الزهو و تُدنی من العزة؛ و آنان را وادار و بیاموز که بسیار تو را نستایند و از اینکه باطلی را به جا نیاورده‌ای، تو را شاد نگردانند (تا تو را به خود متوجه سازند)؛ زیرا ستایش بسیار، انسان را خودپسند ساخته و سرکشی به بار می‌آورد»^{۱۵}

بر این اساس، تملق و ستودن بیش از استحقاق فرد، علاوه بر اینکه دروغ به شمار می‌رود، دارای آثار تخریبی در شخصیت انسان است؛ چنان که در بیان امیرمؤمنان علیه السلام آمده است.

مرحوم شیخ انصاری یکی از محرمات را مدح و ستایش افرادی می‌داند که یا قابل ستایش نیستند و یا اینکه استحقاق مذمت دارند و دلیل آن را علاوه بر قبح عقلی، آیه شریفه

«وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمْ النَّارُ» ذکر می‌کند.^{۱۶}

انعکاس مشکلات مؤمنان

یکی از رسالت‌های مهم مطبوعات و نظام رسانه‌ای، انعکاس مشکلات مسلمین برای اطلاع دست‌اندرکاران و رفع آن است. چه بسیار رسانه‌های متعهد بوده‌اند که بدین وسیله توانسته‌اند مشکلات و نامالیمات بزرگ کشور یا منطقه را رفع کنند. حتی اگر مسئولان و افراد ذی‌ربط در صدد گره‌گشایی برنیایند، باز کار آنان اهمیت و جایگاه ویژه خود را از جهت معنوی خواهد داشت.

کتاب‌های حدیث از آن جمله وسایل الشیعه در این زمینه فصل‌های متعددی را گشوده است؛ همانند «باب استحباب السعی فی قضاء حوائج المؤمن قضیت أولم تقض؛ مستحب بودن تلاش برای برآوردن نیازهای مؤمن، چه انجام پذیرد، چه انجام نپذیرد»^{۱۷} و «باب استحباب تفریح کرب المؤمن؛ مستحب بودن رفع مشکلات مؤمنان» که در هر باب، یازده حدیث را ذکر کرده‌است. در یکی از احادیث آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

«من اغاث اخاه المسلم حتی یخرجه من هم و کربه و ورطة کتب الله له عشر حسنات و رفع له عشر درجات و اعطاه ثواب عشر نسمات و دفع عنه عشر نقمات و اعد له يوم القيامة عشر شفاعات؛

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ﴾^{۲۰}

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را مسخره کنند، شاید آنها از اینها بهتر باشند و نه زنانی زنان دیگر را، شاید آنان بهتر از اینان باشند».

پی‌نوشت‌ها

۱. فرهنگ عمید، ج ۲، ص ۱۰۴۲.
۲. حجرات / ۶۷.
۳. مجمع‌البیان، ج ۵، ص ۱۳۲ (منشورات مکتبه آیت الله نجفی).
۴. نهج‌البلاغه، فیض الاسلام، ص ۹۹۸، نامه ۵۳.
۵. احزاب / ۶۰ - ۶۲.
۶. مجمع‌البیان، ج ۴، ص ۳۷۱؛ میزان، ج ۱۶، ص ۳۶۱.
۷. نساء / ۸۳.
۸. مجمع‌البیان، ج ۲، ص ۸۱.
۹. مفردات راغب (عصب).
۱۰. میزان، ج ۱۵، ص ۹۷.
۱۱. نور / ۲۰.
۱۲. نور / ۱۵ - ۱۷.
۱۳. نساء / ۸۴.
۱۴. نهج‌البلاغه، حکمت ۳۳۹.
۱۵. همان، ص ۹۹۹، نامه ۵۳.
۱۶. مکاسب، ص ۸۴.
۱۷. وسائل‌الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۸۲، باب ۲۷ من ابواب فعل‌المعروف.
۱۸. همان، ص ۵۸۸، باب ۲۹، حدیث ۸.
۱۹. همان، حدیث ۱۰.
۲۰. حجرات / ۱۱.

هر کس برادر مسلمان خویش را فریاد رسی کند تا او را از غم و اندوه و سختی نجات دهد، خداوند برای او ده حسنه می‌نویسد و او را ده درجه بالا می‌برد و به او ثواب آزاد کردن ده بنده می‌دهد و از او ده سختی و بلا رفع می‌کند و برای او در روز قیامت ده شفاعت فراهم می‌سازد».^{۱۸}

در حدیثی دیگر از امام علی علیه السلام نقل می‌کند که فرمود:

«من کفّارات الذنوب العظام اغائة الملهوف و التنفیس عن المكروب؛ از کفاره گناهان بزرگ، فریادرسی برای انسان‌های اندوهگین و غم‌زده و رفع مشکل از کسانی است که در سختی قرار گرفته‌اند».^{۱۹}

امروزه برای همه روشن است که گام اول برای پاسخ‌گویی به ندای مظلومیت افراد گرفتار، انعکاس صحیح و درست مشکلات آنان در مطبوعات است. اگر ظلمی که در فلسطین بر مسلمین روا شده، از سوی رسانه‌ها به صورت درست در معرض دید جهانیان قرار گیرد، دیگر دشمن این همه گستاخی نمی‌کند.

حرمت تمسخر و استهزا

خبررسانی گاه به این انگیزه است که دیگران آن را بشنوند یا بخوانند تا فردی را که موضوع خبر قرار گرفته است، به تمسخر بگیرند. که در قرآن کریم این کار، حرام شمرده شده است و می‌فرماید: